

Katarzyna Miłek* <https://orcid.org/0000-0003-4603-4604>

Gnieźnieńska Szkoła Wyższa Milenium

e-mail: katarzynamilek@op.pl

Kreatywność nauczyciela w pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

https://doi.org/10.25312/2083-2923.22_03km

Streszczenie: Wśród standardów kompetencji nauczycielskich jest kreatywność nauczyciela, polegająca na zdolności do twórczego podchodzenia do problemów i trudności, zdolności do innowacyjności, oryginalności, skłonności do inicjatywy. Artykuł jest analizą tej kompetencji jako nieodzownej w pracy nauczyciela, który jest odpowiedzialny za proces kształcenia dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Kompetencja ta wyzwala motywację wewnętrzną dziecka poprzez interesujące zajęcia, stosowane metody, wzmaga motywację do uczenia się, pasję do poznawania i pokonywania trudności.

Słowa kluczowe: nauczyciel, specjalne potrzeby, kreatywność

Pojęcie kreatywności jako kompetencji w zawodzie nauczyciela

Przez wiele stuleci pojęcie twórczości utożsamiane było z produktywnością, aktywnością człowieka w sensie jakiegokolwiek jego działania. W takim znaczeniu jest to cecha określająca każdego człowieka z racji wykonywania czynności prowadzących do egzystencji. W dobie humanistycznego ujęcia koncepcji człowieka twórczość jest ujmowana i rozumiana jako działanie polegające na ulepszaniu, udoskonalaniu istniejących wcześniej rozwiązań. Pojęcie to nabiera coraz szerszego zakresu i dotyczy działalności artystycznej, organizatorskiej, naukowej, technicznej, a nawet pedagogicznej. Wyłania się termin kreatywności, najpierw rozumiany jako innowacyjność w dziedzinie technicznej, obecnie używany w odniesieniu do innych dziedzin życia

* Katarzyna Miłek – doktor nauk społecznych w zakresie pedagogiki. Adiunkt na Wydziale Nauk Społecznych w Gnieźnieńskiej Szkole Wyższej Milenium. Dziedziny badawcze: twórczość, pedagogika przedszkolna, arteterapia. Autorka wielu artykułów w czasopismach naukowych, jak również w monografiach.

społecznego¹. Jest to termin występujący w deskrypcjach kompetencji różnych zawodów, także nauczyciela. Celem niniejszej analizy jest rozpoznanie atrybutu kreatywności nauczyciela. Jest to cecha niezbędna w jego pracy.

Termin kompetencji wyjaśnia K. Janus jako ogół umiejętności, wiedzy, zdolności, uprawnień, które umożliwiają wykonywanie jakiejś działalności, aktywności, zawodu i które otwierają perspektywy skutecznego podejmowania zadań w tym zakresie². Komitet Nauk Pedagogicznych PAN określił standardy kompetencji nauczycielskich: prakseologicznych, komunikacyjnych, informatycznych, moralnych, współdziałania i kreatywnych. Kreatywność jest kompetencją należącą do grupy niespecyficznych umiejętności w zawodzie nauczyciela, polegającą na zdolności do twórczego podchodzenia do problemów i trudności, zdolności do innowacyjności, oryginalności, skłonności do inicjatywy³. Ujęcie kreatywności jako standard, który sam w sobie kryje niestandardowe podejście do rzeczywistości, staje się enigmatyczną reprezentacją sfery osobowości nauczyciela niezbędnej w jego pracy. W aktualnych standardach dotyczących kompetencji nauczyciela nie został zamieszczony termin kreatywności, co wpłynęło na fakt powstania tego artykułu.

Unikatowa i wyjątkowa jest psychofizyczna sfera funkcjonowania dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Specyfika rozwoju dzieci ze specjalnymi potrzebami determinuje odmienność w ich funkcjonowaniu. W szczególności zaspokajanie potrzeb takich dzieci wiąże się ze specyficznymi potrzebami, które środowisko wychowawcze musi zapewnić, aby wywołać progres rozwojowy. Samo skomplikowanie sytuacji, w jakiej znajduje się dziecko o specyficznych potrzebach edukacyjnych, skłania do konieczności okazywania wyjątkowej życzliwości, wrażliwości, serdeczności, która musi dominować w interpersonalnym kontakcie w procesie edukacyjnym. Wyjątkowego zrozumienia wymagają również rodziny, szczególnie rodzice dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, które są objęte oddziaływaniem nauczyciela.

Dziecko, przyjmujące rolę ucznia w szkole, jest priorytetowym, najważniejszym, centralnym podmiotem oddziaływania pedagogicznego. Okazję do rozwoju musi zapewnić mu bezpośrednio, w każdej sytuacji edukacyjnej, osoba nauczyciela. Jest on bezpośrednio drugą stroną aktu komunikowania się dziecka podczas rozwoju jego tożsamości i osobowości lub pośrednio organizatorem warunków zorganizowanych dla rozwoju dziecka, w których komunikuje się z innymi członkami środowiska wychowawczego. Nauczyciel inicjuje i następnie stymuluje powstającą interakcję dziecka z otoczeniem, dlatego wymagane są od niego liczne umiejętności poznawcze, społeczne, komunikacyjne i organizacyjne. J. Wyczesany określa osobę nauczyciela i jego zachowania wobec wychowanków, jako najistotniejsze narzędzie wywierania

¹ T. Giza, *Pedagogika twórczości w pracy nauczycielskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1999, s. 13–15.

² K. Janus (red.), *Pedagogika i psychologia. Zagadnienia. Pojęcia. Terminy*, Wydawnictwo Buchmann, Warszawa 2006, s. 79.

³ K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 1998, s. 124–125.

oddziaływania na nich. Akcentuje tym wartość psychofizycznych wartości osobowości pedagoga⁴.

Oddziaływanie podjęte w kierunku dzieci o specyficznych potrzebach wymaga rozległej wiedzy, przygotowania merytorycznego i metodycznego, specjalnie dobranych rozwiązań podczas rozpoznania deficytów i sfer najbardziej rozwiniętych. Wspomaganie rozwoju dziecka nieprzeciętnego wymaga zawsze rozwiązań niestandardowych, nieschematycznych. Nie ma gotowych scenariuszy przewidujących zachowanie dziecka, czy gwarantujące rozwój danych umiejętności oczekiwanych po planowym oddziaływaniu. Tylko znajomość wielu koncepcji, teorii, zastosowania kompilacji niekonwencjonalnych procedur, musi być niejednokrotnie wykorzystana w różnorodnych okazjach edukacyjnych, czy też terapeutycznych.

Specjalne potrzeby ucznia

Podjęty temat wymaga ujednoczenia terminu dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Do drugiej połowy lat siedemdziesiątych w systemach edukacyjnych funkcjonowały terminy określające uczniów sprawnych i niepełnosprawnych, lokujące ich w rozdzielnych ścieżkach systemu edukacyjnego. Zaproponowany w Wielkiej Brytanii termin zwracający uwagę na specjalne potrzeby edukacyjne dzieci niepełnosprawnych, wprowadził niejaką rewolucję w pojęciach dotyczących kategoryzacji deficytów rozpoznawanych u dzieci. Docieklivość w zrozumieniu specjalnych potrzeb edukacyjnych, rozszerzana była o problemy dzieci niedostosowanych społecznie oraz mających trudności z czynnościami edukacyjnymi. Zrodziło to początkowo tendencje do rozwoju placówek i klas integracyjnych. Stopniowo uległo zmianie pojęcie specjalnych potrzeb edukacyjnych poprzez włączenie trudności z nauką szkolną wynikającą z przynależności do grup mniejszości narodowych, z powodu migracji, sytuacji kryzysowych⁵.

Aktualnie wprowadzana jest edukacja włączająca, w której szkoła jest dla wszystkich dzieci, niezależnie od ich predyspozycji, stopnia rozwoju i potrzeb edukacyjnych⁶. I w szkołach, i przedszkolach, z zaangażowaniem współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, jednostką samorządu terytorialnego, placówką doskonalenia nauczycieli oraz rodzicami, są tworzone warunki kształcenia z dostosowaniem do potrzeb ucznia. Mogą to być organizowane dodatkowe zajęcia dla ucznia, ale także organizowane wsparcie dla jego rodziców z uwzględnieniem potrzeb ucznia w procesie edukacyjnym. Obejmuje to przygotowanie i nabycie potrzebnych kompetencji

⁴ J. Wyczesany, A. Mikrut (red.), *Kształcenie zintegrowane dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002, s. 5.

⁵ D. Wiszejko-Wierzbicka, *Specjalne potrzeby ucznia czy szkoły? Przewodnik po edukacji włączającej pomocą w rozwijaniu kształcenia i uczestnictwa w życiu szkoły*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2012, nr 3(4), s. 73.

⁶ Tamże, s. 75.

przez nauczycieli, organizację ich pracy i stworzenie planu działań, który będzie realizowany w stosunku do ucznia⁷.

Do sprostania specjalnym potrzebom ucznia należy odpowiednio zorganizować szkołę pod względem nie tylko wyposażenia, ale również pod względem jej zasobów, rozpoznania barier zaburzających spełnianie potrzeb każdego uczestnika procesu dydaktyczno-wychowawczego. Fundamentem jest wiedza, przygotowanie i postawy grona pedagogicznego. Zorganizowanie takich podstaw do realizacji zadań kształcenia dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych mogą stanowić element przyspieszający rozwój społeczności szkolnej oraz jej zaplecza, może stać się impulsem do kreatywnej reorganizacji warunków edukacyjnych, transformacji podejścia nauczycieli i uczniów, która przełamie bariery negatywnych postaw i pozwoli na dostrzeżenie potrzeb indywidualnych wszystkich uczniów, nie tylko dzieci z niepełnosprawnością⁸.

Specjalne potrzeby ucznia to termin odnoszący się do sytuacji ucznia w systemie edukacyjnym. Nauka w szkole powinna przynosić dziecku nie tylko wzrost poziomu wiedzy i umiejętności, ale być efektywna i dawać powody do radości, dobrego samopoczucia, zadowolenia. Brak satysfakcji może wiązać się z przyczynami fizjologicznymi, psychicznymi lub środowiskowymi. Wśród przyczyn fizjologicznych są: dysfunkcje, deficyty i zaburzenia natury biomedycznej, wśród psychicznych: zaburzenia w rozwoju, zachowaniu, emocjach, niepełnosprawność intelektualna, a spośród środowiskowych należy wymienić: niedostosowanie kulturowe, etniczne, niewydolność wychowawczą rodziny. Spośród wymienionych przyczyn, w każdej z tych grup znajdziemy ucznia uzdolnionego, o przeciętnych predyspozycjach poznawczych-społecznych, a także ucznia z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. W każdym przypadku są to uczniowie wymagający indywidualnego podejścia nauczyciela ze względu na organizację procesu oddziaływania wobec niego, stosowania indywidualnego podejścia poprzez metody i formy pracy⁹.

Uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych, którzy przejawiają różnorodne uzdolnienia, mają wyjątkowe szanse rozwojowe w postaci specyficznych, rzadko spotykanych cech funkcji procesów poznawczych. Dzieci takie są narażone na liczne porażki w procesie socjalizacji i edukacyjnym. Razem z predyspozycjami do różnorodnych zdolności, rozwija się u nich wyjątkowo nasilony poziom wrażliwości i spotęgowane emocje. Najczęściej w parze z ich dociekliwością, bezpośredniością, ma miejsce brak wyrozumiałości ze strony nauczycieli podczas prowadzonych lekcji. Nie każdy nauczyciel potrafi określić zdolności uczniów, nierzadko określając jako aktywność zakłócającą lekcję. W opinii większości badanych nauczycieli, uczeń zdolny powinien charakteryzować się przede wszystkim dobrymi wynikami w nauce, podczas gdy rzeczywistości są to uczniowie, którzy wymagają szczególnej troski i opieki, i dla-

⁷ Tamże, s. 77.

⁸ Tamże, s. 72.

⁹ B. Wolny, M. Lis, *Specjalne potrzeby edukacyjne ucznia w praktyce życia szkolnego*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2018, s. 5–6.

tego też powinni być objęci szczególną opieką terapeutyczną i wspomagającą rozwój również w sferach najsłabiej rozwijających się¹⁰.

Wyjątkowe predyspozycje związane z procesami poznawczymi ucznia uzdolnionego znajdują się w dysharmonii z poziomem rozwoju pozostałych obszarów¹¹. Uczeń taki przeżywa wewnętrzne konflikty związane z funkcjonowaniem społecznym w grupie rówieśniczej, w klasie szkolnej. Posiada on tendencję do przeżywania trudności związanych z regulowaniem swoich stosunków społecznych. Jako jednostka potrzebuje ekspresji swoich zdolności, osobliwości, zainteresowań, a ze strony grupy, klasy, postrzegany jest jako intruz, który stara się dominować nad innymi. Doprowadza to do wykluczenia społecznego w strukturze klasy, co może mieć rezultaty w postaci różnorodnych skutków emocjonalno-społecznych w rozwoju dziecka. Może on przyjąć postawę rezygnacji z okazywania swoich uzdolnień, ekspresji swojej kuriozalności, lecz w rzeczywistości prowadzi to do destabilności w zakresie emocji, a nawet zahamowania rozwoju sfery poznawczej, ulegającej stopniowej destrukcji. Rezygnacja ze swojej indywidualności, ukrywanie zainteresowania, rodzi frustrację i dziecko nadal nie kształtuje zdolności interpersonalnych w postaci właściwych stosunków społecznych, umiejętności nawiązywania kontaktów społecznych z rówieśnikami¹². Każdemu dziecku należy zorganizować takie warunki edukacyjne, aby nie miało ono problemów z wyrażaniem swoich zdolności, potrzeb, zainteresowania, wiedzieć, że bycie indywidualistą nie jest niczym złym. Zadaniem nauczyciela jest pomoc w adaptacji do środowiska szkolnego¹³.

Nauczyciel podejmujący pracę z uczniami zdolnymi musi wykazywać się elastycznością wobec potrzeb i oczekiwań uczniów. Plan działań nie może być sztywno ustalony, zamknięty, ma spełniać możliwość zmian i modyfikacji w zależności od potrzeb. Może być ustalony ramowy rozkład propozycji, inspiracji do projektowania strategii kreowania sytuacji dydaktycznych. W przypadku sztywnych propozycji można osiągnąć rezultaty przeciwne do zamierzonych – znudzenia i obniżenia motywacji uczniów¹⁴. Jest to zadanie dla kreatywnego nauczyciela.

M. Grzegorzewska określiła, że jednym z najważniejszych zadań w kształceniu pedagogów powinno być kształtowanie u nich postawy twórczej i badawczej. Określiła, że obok życzliwości, dobroci i empatii jest to warunek skutecznego działania nauczyciela. Nie różnicowała ona nauczycieli na pracujących z dziećmi sprawnymi

¹⁰ J. Cieślukowska, W. Limont, *Obraz ucznia zdolnego w potocznych koncepcjach nauczycieli*, [w:] W. Limont, J. Cieślukowska, J. Deresz (red.), *Osobowościowe i środowiskowe uwarunkowania rozwoju ucznia zdolnego*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010, s. 18–19.

¹¹ Tamże, s. 101.

¹² T. Knopik, *Zafascynowani światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*, Wydawnictwo Ośrodka Rozwoju Edukacji, Warszawa 2018, s. 114.

¹³ Tamże, s. 12.

¹⁴ Tamże, s. 161.

i niepełnosprawnymi. Uważała, że kreatywnemu i pomysłowemu nauczycielowi nie zagraża rutyna i praca według schematów. W ciągłym poszukiwaniu przez nauczyciela nowych rozwiązań upatrywała dróg samorozwoju i ustawicznego zdobywania wiedzy¹⁵. Stworzona przez autorkę metoda ośrodków pracy o wyjątkowej wartości rewalidacyjnej natrafiła w realizacji na trudności z powodu braku kreatywnego podłoża wśród pedagogów, od których metoda wymagała twórczego podejścia ze strony organizacyjnej¹⁶.

Przemiany w rzeczywistości współczesnego świata, a także przemiany w systemie oświatowym stawiają nowe wymagania przed nauczycielami. T. Oleńska-Pawlak twierdzi, że obecnie pożądana jest hierarchia celów kształcenia pedagogów, która stawia najwyżej świat wartości i prezentowane przez nich postawy, autonomię i samorozwój, a także kreatywność pedagogów. Wśród formułowanych wymagań wobec nauczyciela zajmującego się organizacją procesu kształcenia dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych są kompetencje polegające na otwartości w komunikowaniu się z ludźmi, kompetencje profesjonalnego rozwiązywania problemów dziecka niepełnosprawnego i jego rodziny, radzenia sobie w sytuacjach trudnych i kryzysowych, niekonformistycznego, otwartego na wiedzę, empatycznego¹⁷. Wśród umiejętności pedagoga bardzo ważne jest twórcze przystosowanie się do nowych sytuacji, podejmowanie twórczego działania i wzięcie odpowiedzialności za te działania.

Podobnie wywodzi U. Eckert, która zauważa, że nauczyciel pracujący z dziećmi niepełnosprawnymi pracuje w o wiele szerszym środowisku, bo należy tu zaliczyć środowisko rodzinne oraz środowisko lokalne, w którym nauczyciel musi wprowadzać innowacje. Wymaga to specyficznych umiejętności, pomysłowości, postawy poszukującej¹⁸. W. Pilecka włącza do spełnianych przez pedagoga funkcji mediowania, negocjowania w imieniu dziecka niepełnosprawnego wobec jego środowiska. Autorka nazywa rolę nauczyciela jako przewodnika rozwoju dziecka i łącznika z jego otoczeniem¹⁹.

Trudno zaprzeczyć, iż wymagania, jakie stawia przed nauczycielem ustawodawca, społeczeństwo, wymogi nowoczesnej metodyki oraz specjalne potrzeby edukacyjne ucznia są skumulowane na predyspozycjach osoby kreującej proces edukacyjny. Kreatywność nauczyciela trudno jest określić w sposób zwięzły. Jest to cały wachlarz podejmowanych przez niego czynności, działań, ocen, sposobu kontrolowania ucznia, dawania przykładu, który skutecznie dokona zmian w działaniu, motywacji i funk-

¹⁵ M. Grzegorzewska, *Wybór pism*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1964, s. 14.

¹⁶ J. Wyczesany, A. Mikrut, *Kształcenie zintegrowane...*, dz.cyt., s. 43.

¹⁷ T. Oleńska-Pawlak, *Kompetencje pedagoga specjalnego w nowoczesnej koncepcji kształcenia*, [w:] J. Wyczesany, H. Kosętko (red.), *System kształcenia pedagogów specjalnych. Ciągłość i możliwości zmian*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1996, s. 60.

¹⁸ U. Eckert, *Zadania nauczyciela kształcenia specjalnego*, „Szkoła Specjalna”, nr 2, 1986, s. 32.

¹⁹ W. Pilecka, *Kształcenie pedagogów specjalnych w różnych zakresach*, [w:] J. Wyczesany, H. Kosętko (red.), *System kształcenia pedagogów specjalnych. Ciągłość i możliwości zmian*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1996, s. 78.

cjonowaniu psychospołecznym ucznia. Do tych predyspozycji należą u nauczyciela umiejętności rozbudzania myślenia dywergencyjnego u dzieci oraz umiejętność oceny pomysłów dzieci w zakresie rozwiązywania problemów. Nauczyciel taki potrafi wzbudzić motywację wewnętrzną poprzez interesujące zajęcia, lekcje, ale również wzmaga motywację zewnętrzną poprzez prezentację swoich postaw wobec nauki, wiedzy, ukazuje swoją pasję do poznawania. Różnorodność stosowanych, odpowiednio dopasowanych form i metod powinna rozbudzać myślenie ucznia, zachęcając go do dociekania w formie otwartych pytań o rzeczywistość. Wysoki poziom cierpliwości, optymalnie obiektywnego podejścia do aktywności ucznia, pozwolenie na uczenie się poprzez popełnianie błędów, współpraca na poziomie partnerskim bez narzucania swojego zadania i podejścia to zdolności, jakie wywołują u ucznia kreatywne podejście do zdobywania wiedzy i kompetencji. Takie zachowania nauczyciela wywołują u uczniów dyskusje, rozmowy, dociekliwość, otwartość na otaczający świat i chęć dalszego poszukiwania²⁰.

Nie można bagatelizować żadnych preferencji nauczyciela, stawiając ponad wszystko jego twórcze zachowania. Właściwa znajomość podstaw psychologicznych, pedagogicznych, socjologicznych jest równie niezbędna, jak cechy kreatywnego podchodzenia do rzeczywistości, tym samym do merytorycznej strony kształcenia. Jednakże odkrycie potencjału dziecka w edukacji szkolnej, zachęcenie dziecka do aktywności poznawczej jest podstawowym zadaniem nauczyciela, bo to stanowi fundament całej edukacji, rozwoju możliwości edukacyjnych ucznia²¹. Wyuczona wiedza i nabyte w trakcie kształcenia nauczyciela umiejętności, muszą podlegać głębokiej refleksji podczas wykonywania obowiązków, odpowiedniego ich rozplanowania, a podparte powinny być spontanicznymi i szczerymi odruchami²².

Wskaźniki kreatywnej postawy nauczyciela

W dyskursie istnieją różnorodne opracowania dotyczące modelu nauczyciela pracującego z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. A. Zamkowska oparła swój model o kompetencje nauczyciela z uwzględnieniem cech specyficznie wymaganych w pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, podając jako szczególne kompetencje nauczyciela: zasób wiedzy dotyczący specyfiki rozwoju dziecka, kompetencje diagnostyczne z uwzględnieniem mocnych stron dziecka, kompetencje wychowawczo-dydaktyczne i innowacyjne z naciskiem na dostosowanie metod pracy do indywidualnych potrzeb ucznia z zastosowaniem nowatorskich rozwiązań

²⁰ B. Wolny, M. Lis, *Specjalne potrzeby...*, dz. cyt., s. 205–207.

²¹ M. Uberman, A. Mach, *Kompetencje nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w szkole ogólnodostępnej pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. 35, z. 2, s. 167.

²² M. Karwowski, K. Pawłowska, *Klimat dla kreatywności*, „Ergonomia” 2009, nr 9, s. 9.

dydaktycznych i strategii wychowawczych oraz cechy osobowe, takie jak: miłość do dziecka, kreatywność, wytrwałość, odpowiedzialność, a także kompetencje interpersonalne²³.

Najnowszy model absolwenta wyższej szkoły przygotowującej nauczycieli oparty jest o jego funkcje i role pełnione przez nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej pracującego w klasie szkolnej z dziećmi o różnych potrzebach edukacyjnych. Jest to:

- refleksyjny praktyk z posiadaną wiedzą i umiejętnością korzystania z niej;
- specjalista znający się na rozwoju dziecka i potrafiący wspomagać go podczas zaplanowanego procesu dydaktyczno-wychowawczego wzmacniającego autonomię ucznia i jego potrzeby;
- życzliwy opiekun dziecka i jego rozwoju;
- kooperatywny członek zespołu, gotowy do dzielenia się wiedzą i negocjowania wspólnego rozumienia i rozwiązywania zadań edukacyjnych²⁴.

W obu powyższych koncepcjach i wielu innych przeplata się wymóg kreatywnej postawy nauczyciela. Wymagania ustawodawców, a także i społeczeństwa, są tak rozległe wobec edukatora dzieci, że nadawane są mu funkcje i role katalizatora nie tylko rozwoju dziecka, ale również transformatora jego środowiska wychowawczego, środowiska edukacyjnego, rozstrzygania dylematów metodycznych i praktycznych wychodzących daleko w społeczność lokalną. Nauczyciel twórczy wyrażać się ma w swoim myśleniu i działaniu jako indywidualność niekonformistyczna, szczerą i otwartą na ludzi, charyzmatyczna wobec dzieci i partnerów w pracy – innych nauczycieli. Taka sylwetka pasowałaby do wymagań wielu zawodów, z którymi spotykamy się w życiu codziennym. Do powstawania takiej osobowości inspirującej całe środowisko konieczne są zapewne predyspozycje wrodzone, wyniesione z biopsychomedycznych podstaw istnienia jednostki, ale też ze środowiska, które pozwala na twórczość i tę twórczość uznaje i akceptuje. Do kreatywnego funkcjonowania nauczycieli przyczyniają się odpowiednie warunki, które są stymulatorami postaw nauczycieli.

Z badań T. Kłosińskiej wynika, że najważniejszym stymulatorem do postawy twórczej w edukacji dla młodych nauczycieli jest przyjazna atmosfera w środowisku edukacyjnym. Część nauczycieli wyznała, że gratyfikacja finansowa pobudziłaby ich do twórczej pracy. Im starszy nauczyciel, tym częściej pojawiały się określenia, że stymulatorem kreatywności jest okazywany szacunek i odczuwana radość²⁵. Obserwator

²³ A. Zamkowska, *Wsparcie edukacyjne uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim w różnych formach kształcenia na i etapie edukacji*, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2009, s. 124–135.

²⁴ A. Zamkowska, *Model nauczyciela edukacji włączającej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, nr 2, s. 98.

²⁵ T. Kłosińska, *Przyszli nauczyciele wobec wyznaczników współczesnej edukacji w kontekście postaw twórczych*, [w:] I. Adamek, B. Olszewska (red.), *Pomiędzy dwiema edukacjami. Nauczyciel wczesnej edukacji dziecka wobec czasu zmiany*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, Łódź 2014, s. 88.

opinii nauczycieli, który zna zagadnienie ukrytego programu szkoły²⁶ zastosowałby ripostę, że na szacunek i radość trzeba sobie zasłużyć. Jeśli nauczyciel świadomie podaje kwestię kreatywności jakimkolwiek warunkom, nigdy nie jest w stanie kreatywnie pracować. Kreatywność jest impulsem. Kreatywność jest instynktem. Nie da się go uwarunkować, ale można go przejąć od swojego nauczyciela (wraz z jego rolą), który jest autorytetem i potrafi wskrzesić w dziecku pożądanie wobec świata i wszystkiego, z czego jest kompozycją.

A. Kozuch przeprowadziła szczegółową analizę postawy twórczej nauczyciela. Warto przyrzeć się umiejętnościom, z których większość zależy od samych nauczycieli, którzy z racji wyboru zawodu powinni być ludźmi zdolnymi do refleksji. Według rozważań autorki postawa kreatywna odznacza się:

- umiejętnością syntetyzowania zagadnień różniących się od siebie;
- zdolnością zauważania tego, co jest niedostrzegane przez innych;
- rozważaniem problemu z różnych punktów widzenia;
- umiejętnością poszukiwania różnych rozwiązań tego samego problemu;
- umiejętnością krytykowania przyjętych wcześniej założeń;
- zdolnością używania wyobraźni i fantazji;
- gotowością do podejmowania ryzyka;
- bystrością w postrzeganiu zmian w otoczeniu i szybką adaptacją do nich;
- wysokim poziomem kompetencji komunikacyjnych;
- wysokim poziomem empatii;
- zdolnością aktywnego słuchania;
- otwartością na przyszłość i nieznaną;
- śmiałością w podejmowaniu decyzji;
- zdecydowaniem w obalaniu stereotypów;
- pomysłowością;
- poczuciem humoru²⁷.

Kreatywność jest potencjałem, który tkwi w każdym człowieku. W pracy nauczyciela stanowi fundamentalną kwestię stymulowania rozwoju uczniów, również tych o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Niezbędny oryginalny styl pracy, pozwalający wyjść poza schematyczne działanie jest możliwy do wypracowania podczas kształcenia nauczycieli²⁸. T. Giza przekonuje, że w kształceniu akademickim uświadamianie studentom podstaw pedagogiki twórczości i wprowadzanie treningów twórczości przynosi oczekiwane rezultaty. Rodzą się koncepcje treningu twórczości ludzi

²⁶ A. Pańtak, *Uwarunkowania ukrytego programu szkoły*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne, Artystyczne” 2000, nr 13, s. 104.

²⁷ A. Kozuch, *Kreatywność jako niezbędny element kompetencji nauczyciela w edukacji alternatywnej*, „Państwo i Społeczeństwo” 2016, nr 2, s. 47–48.

²⁸ D. Ekiert-Oldroyd, *Wiedza o twórczości i stosunek do nauczania twórczego jako istotne elementy kompetencji współczesnego nauczyciela. Raport z badań studentów pedagogiki*, [w:] I. Adamek, B. Olszewska (red.), *Pomiędzy dwiema...*, dz. cyt., s. 48.

dorosłych, które mają pomóc w uaktywnieniu potencjału twórczości. Oparte są na zadaniowym treningu przeprowadzonym w grupach, ponieważ najefektywniejszą stroną kreacji jest podnieta do współpracy. Ujęcie techniki zadań opartych na kontekście społecznym służy nie tylko wyzwoleniu się twórczości, ale również zapobiega przeszkodom, które powoduje społeczność w stymulowaniu twórczości. Treningi muszą być oparte na pogłębieniu wiedzy dotyczącej myślenia dywergencyjnego oraz etapów rozwiązywania problemów²⁹.

Reasumując, nauczyciel odpowiedzialny za proces kształcenia ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinien wykorzystywać różnorodne techniki twórczego rozwiązywania problemów, a także zachęcać uczniów, aby podążali do wiedzy w sposób twórczy i idący w kierunku praktycznego zastosowania, budzić w nich pasję uczenia się. Działania takiego nauczyciela muszą być nieschematyczne i innowacyjne, skierowane na stymulowanie rozwoju ucznia, wyzwalania u niego krytycznego, samodzielnego i kreatywnego myślenia³⁰. Mówiąc o kompetencji kreatywności warto dodać, że zachowanie w postaci ekspresji zdolności tworzenia jest cechą niezbędną w stwierdzeniu twórczości osoby³¹. Każdy z nas, chociaż raz spotkał nauczyciela z charyzmą...

Bibliografia

- Cieślikowska J., Limont W., *Obraz ucznia zdolnego w potocznych koncepcjach nauczycieli*, [w:] W. Limont, J. Cieślikowska, J. Deresz (red.), *Osobowościowe i środowiskowe uwarunkowania rozwoju ucznia zdolnego*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010.
- Denek K., *O nowy kształt edukacji*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 1998.
- Eckert U., *Zadania nauczyciela kształcenia specjalnego*, „Szkoła Specjalna” 1986, nr 2.
- Ekiert-Oldroyd D., *Wiedza o twórczości i stosunek do nauczania twórczego jako istotne elementy kompetencji współczesnego nauczyciela. Raport z badań studentów pedagogiki*, [w:] I. Adamek, B. Olszewska (red.), *Pomiędzy dwiema edukacjami. Nauczyciel wczesnej edukacji dziecka wobec czasu zmiany*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, Łódź 2014.
- Giza T., *Pedagogika twórczości w pracy nauczycielskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1999.
- Grzegorzewska M., *Wybór pism*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1964.

²⁹ T. Giza, *Pedagogika twórczości...*, dz. cyt., s. 103.

³⁰ E. Piotrowski, *Rola nauczyciela w pracy z uczniem zdolnym w reformowanej szkole*, [w:] H. Moroz (red.), *Rozwój zawodowy nauczyciela*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 285.

³¹ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 19.

- Janus K. (red.), *Pedagogika i psychologia. Zagadnienia. Pojęcia. Terminy*, Wydawnictwo Buchmann, Warszawa 2006.
- Karwowski M., Pawłowska K., *Klimat dla kreatywności*, „Ergonomia” 2009, nr 9.
- Kłosińska T., *Przyszli nauczyciele wobec wyznaczników współczesnej edukacji w kontekście postaw twórczych*, [w:] I. Adamek, B. Olszewska (red.), *Pomiędzy dwiema edukacjami. Nauczyciel wczesnej edukacji dziecka wobec czasu zmiany*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, Łódź 2014.
- Knopik T., *Zafascynowani światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*, Wydawnictwo Ośrodka Rozwoju Edukacji, Warszawa 2018.
- Kozuch A., *Kreatywność jako niezbędny element kompetencji nauczyciela w edukacji alternatywnej*, „Państwo i Społeczeństwo” 2016, nr 2.
- Nęcka E., *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Oleńska-Pawlak T., *Kompetencje pedagoga specjalnego w nowoczesnej koncepcji kształcenia*, [w:] J. Wyczesany, H. Kosętka (red.), *System kształcenia pedagogów specjalnych. Ciągłość i możliwości zmian*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1996.
- Pańtak A., *Uwarunkowania ukrytego programu szkoły*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne, Artystyczne” 2000, nr 13.
- Pilecka W., *Kształcenie pedagogów specjalnych w różnych zakresach*, [w:] J. Wyczesany, H. Kosętka (red.), *System kształcenia pedagogów specjalnych. Ciągłość i możliwości zmian*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1996.
- Piotrowski E., *Rola nauczyciela w pracy z uczniem zdolnym w reformowanej szkole*, [w:] H. Moroz (red.), *Rozwój zawodowy nauczyciela*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Uberman M., Mach A., *Kompetencje nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w szkole ogólnodostępnej pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. 35, z. 2.
- Wiszejko-Wierzbicka D., *Specjalne potrzeby ucznia czy szkoły? Przewodnik po edukacji włączającej pomocą w rozwijaniu kształcenia i uczestnictwa w życiu szkoły*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2012, nr 3(4).
- Wolny B., Lis M., *Specjalne potrzeby edukacyjne ucznia w praktyce życia szkolnego*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2018.
- Wyczesany J., Mikrut A. (red.), *Kształcenie zintegrowane dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002.
- Zamkowska A., *Model nauczyciela edukacji włączającej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, nr 2.

Zamkowska A., *Wsparcie edukacyjne uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim w różnych formach kształcenia na i etapie edukacji*, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2009.

Teachers' creativity in working with children with special educational needs

Abstract: Creativity is considered a teaching competency. This competency includes the ability to creatively approach problems and difficulties, the ability to be innovative, original, and inclined to take the initiative. This article is an analysis of this competency and contends that it is indispensable in the work of a teacher who is responsible for the process of educating children with special educational needs. This competency triggers the child's internal motivation through interesting activities and applied methods, and may increase pupils' motivation to learn, and stimulate a passion for learning and the ability to overcome difficulties.

Keywords: teacher, special needs, creativity

About the Author

Katarzyna Miłek – doctor of social sciences in the field of pedagogy. Assistant professor at the Faculty of Social Sciences at the Gniezno College of the Millennium. Research areas: creativity, preschool education, art therapy. She is the author of many articles in academic journals as well as in monographs.